

קו הרקיע של פנמה סיטי
נשקף מהטיילת של הרובע
הקולוניאלי

מעבר לתעלה

האוקיינוס האטלנטי מצפון, האוקיינוס השקט מדרום -
היכן אתם נמצאים? פנמה מתעתעת, ולא רק משום
שנדמה שהאוקיינוסים עשו סיבוב. היא מפורסמת
בעיקר בזכות נתיב השיט החוצה אותה ואת היבשת
כולה, אך היא מגוונת ומפתיעה, מתוחכמת ומסורתית,
רגועה ופרועה בעת ובעונה אחת

מאת דפנה רז | צילום: אדי גדלד

"Viva la Reina"

מתחת לברך וכובעי קש. בעוד רגע הם ישובו לסמארטפון נים, אך כרגע הם קורנים, נהנים ממסורות שצעירים מעדיפים בעולם עדיין מוצאים בהן עניין.

פסטיבל יום-יום

צ'יטרה היא אחת מחמש עיירות קולוניאליות בחצי האי אזוארו (Azüero). חצי האי, הכולט אל תוך האוקיינוס השקט נחשב למעוז התרבות הפנמית. ממבט ראשון קשה להבחין בכך. צ'יטרה מתנהלת ברוגע, בתיה הנמוכים מוקפים גינות מטופחות ובתי העסק נראים משגשגים. אלא שלבורגנות הזאת גם פנים אחרות, פרועות הרבה יותר. אומרים שיש כאן יותר פסטיבלים מאשר ימים בשנה. גם הכנסייה הלבנה והכיכר המוצלת של וילה דה לוס סנטוס (Villa de Los Santos) אינן מסגירות דבר: לא את תפקידו ההיסטורי של המקום בהכרות העצמאות מספרד ב-1821 ובפירוק האיחוד עם קולומביה ב-1903 וגם לא את ההתנהלות הפרועה של חגיגות קורפוס קריסטי בחודש יוני. "הן יותר פולקלוריות, יותר אותנטיות מאשר הקרנבל בפברואר", מסביר לי מנהל המוזיאון המקומי, ומתאר את התהלוכות שבהן התושבים מתחפשים וצועדים ברחובות. האירוע שנחשב לפרוע ביותר במרכז המסורתי הזה מתקיים ככיכר המרכזית של העיירה השכנה, פריטה (Parita). הכיכר מתבררת כמשטח דשא דליל שתחום בכנסייה מהמאה ה-17 ובבתים קולוניאליים נמוכים, בעלי גגות קש. על אחד מכיסאות הנרנדה הניצבים במרפסת המשותפת הארוכה והמקורה אני פוגשת את הרמלינדה אורטגה דה סנטנו, בת 82. היא מזמינה אותי בחיך לתוך ביתה ומראה לי את התמונות המשפחתיות התלויות על הקיר: סבה וסבתה בצילום מצהיב, הוריה בתרפס שחור-לבן שנצבע בצבעי עי מים על פי אופנת התקופה, ושלה, צעירה ויפה להפליא, מחבקת את שני בניה. "אתם צריכים לבוא בזמן הפיאסטה", היא אומרת בעיניים בורקות. "אפשר לראות מכאן את הברורים משתוללים על השוורים!"

יערות מעוננים

למרות ההרגשה שאנחנו מצפינים, למעשה אנחנו נוסעים מזורחה, אל הגבול עם קוסטה ריקה. נוף של חורש נמוך נמשך עד לשרשרת הרים כהה. בהרים משתנה גם הנוף האנושי. לצדי הדרכים ובכלי הרכב החולפים אנחנו רואים נשים בשמלות תפוחות וצבעוניות של בנות נובה-בוגלה (Ngobe-Bugle), הקבוצה הילידית הגדולה ביותר של פנמה. שמורת הנובה-בוגלה משתרעת מכאן ועד לחוף הקריבי. בעיר ששמה דויד (David) אנחנו פונים ימינה, צפונה, אל תוך מחוז צ'יריקי (Chiriquí) ומתחילים להעפיל בכביש מפותל. האזוניים מתפוקות, העננים המכסים את פסגות ההרים נראים קרובים מתמיד ויער ירוק-עך צובע את צדי הכביש. מדי כמה מאות מטרים אנו נתקלים בשלט המורה על דרך עפר המובילה אל פינקה (finca), חווה משפחתית המוסתרת על ידי ספק ענן ספק ערפל. הציורים שעל השלטים מבשרים על המומחיות של הפינקה: פרות חלב וגבינות, הרבעת סוסי מרוץ גזעיים, תות שדה הגדל כאן במשך השנה כולה והגידול המזוהה ביותר עם האזור: קפה.

תחי המלכה, צוהל ראש העירייה לתוך המיקרופון. עיני הקהל נישאות אל הזיקוקים המתפצחים בשמים וצונחים לעבר הכיכר המרכזית של העיר, שבה מצטופפים כמה אלפי תושבים. "הנה הן הטובות ביותר, הבלתי ניתנות להשוואה", הוא רועם ומחווה לעבר שורת נערות מאופרות למשעי שמסרקות זהובות תחובות בשערן. כל אחת בתורה אחזת בקצות שמלת התחרה המפוארת שלה, הפויירה (pollera), ומציגה אותה לראווה.

ריח מאכלים מטוגנים, מלוחים ומתוקים נישא באוויר ומערבב עם עשן הזיקוקים. פני הקהל – פעות ישובים בעגלות או נישאים על הכתפיים על אף השעה המאוחרת, ילדים מתרוצצים בכנסייה, זוגות מחובקים ומבוגרים ישובים בכיסאות מתקפלים מהבית – מבריקות מלחות. הפיאסטה מציינת 175 שנים לעיר צ'יטרה (Chitré). המר חולקת לחמישה רבעים. כל אחד מהם מארח חגיגה נפרדת, המציגה את מלכת הרובע. זה הלילה של מלכת ארנל (Arenal). מלווה בסגנונותיה היא זוהרת מהתרגשות בעוד בני משפחתה הניצבים על הבמה הסמוכה מתמוגגים מגאוה. הם השקיעו לא מעט זמן וכסף כדי להגיע למעמד הנכסף הזה.

נגני תזמורת בית הספר התיכון חוסה, במדים מגוונים וכפפות צהורות, צועדים בראש מורם, מכים בתופים ומריעים בכלי הנשיפה בקצב אפרו-קולוניאלי המשלב יסודות מהמוזיקה הספרדית עם המסורת של העבדים השחורים שהובאו לכאן מהאיים הקריביים. "הם חזרו מתחרות של תזמורת נוער בקליפורניה", לוחש לי מישו בגאוה. התזמורת סובבת את הכיכר בעוד בני הנוער שעל הבמה פוצחים במחרוזת ריקודים עממיים. הבנות שולחות מבטים מפלרטטים לבחורים צנומים במכנסי ג'ינס שמקופלים עד

צ'יטרה מתנהלת ברוגע, בתיה הנמוכים מוקפים גינות מטופחות ובתי העסק נראים משגשגים. אלא שלבורגנות הזאת יש גם פנים אחרות, פרועות הרבה יותר

קרלוס איוון דה לאון יוצר דמויות ומסכות לקרנבלים בחצי האי אזוארו ובכל רחבי פנמה; למעלה: ילדות בחזית בית שקושט בדגל לקראת הבחירות המקומיות בצ'יטרה

בתים קולוניאליים שמורים בעיירה פריטה

||
 זה הלילה של מלכת ארנל (Arenal). מלווה בסגנונותיה, היא זוהרת מהתרגשות בעוד בני משפחתה הניצבים על הבמה הסמוכה מתמוגגים מגאוה
 ||

גשם מתחיל לרדת, ומבערו מתגלה רמה שמעליה מתני שא הר הגעש בארו (Barú) לגובה של כמעט 3,500 מטרים. בשל הגיאוגרפיה המתעתעת של פנמה ניתן ביום בהיר ונדיר לראות את פסגת הר הגעש משני קצווי המדינה: חוף האוקיינוס השקט וחוף הים הקריבי. מזג האוויר, השמורת, היערות והנהרות עושים את האזור למרכז קיט המספק ריי גושים של ראפטינג, אומגות בחופת היער ובעיקר הזרמי נזרות לצפרים חובבים ומקצועיים.

הדרך ארוכה משחשבו ומתחיל להחשיך. פנסי הרכב מאירים שילוט במזלג בכביש: מערבה אל סרו פונטה (Cerro Punta) או מזרחה אל בוקטה (Boquete). אנחנו פונים מזרחה, ממשיכים להעפיל עד לעיירת בתי עץ שני ראית כאילו הושתלה כאן משוויץ או מאוסטריה, ועוצרים לבסוף במלון לוס קצלס (Los Quetzales). אנחנו פורקים את התיקים ופוסעים בשביל אל בית עץ בעל שלוש קומות עם חדרים חמימים שמפצים על מזג האוויר.

ליד האח המבוערת במסעדת המלון אנחנו פוגשים בקי רייג ובטי ווינשק, אנשי חינוך אמריקנים, שכמו זרים רבים אחרים בחרו לצאת לגמלאות בפנמה בגלל מחירי הנדל"ן ועלות המחיה הנמוכים. עכשיו הכלכלה משגשגת ויוקר המחיה עולה, אך "פנמה עוד בטוחה מאוד", הם אומרים, אולי המדינה הבטוחה במרכז אמריקה. "היא עדיין אינה ארץ תיירותית", מוסיף קרייג. "זהו קסמה העיקרי. יש בה מגוון אקלימי עצום – עיר, תעלה, חופים, הרים ובעיקר האנשים – הם נדיבים, ענווים ושמחים, והם לעולם לא אומרים לא."

מתברר לי שקרייג הוא קולגה ושהוא מכין כתבה על המקום מטעם מגזין Focus, המשרת את קהילת האמריקנים בפנמה. הווג בילה את הלילה הקודם בבקתת צפרים מבר דדת השייכת למלון. "זו הייתה חוויית יער ענן אמיתית", אומר קרייג, ובטי מרימה גבה ספקנית. אני שואלת אם הם צפו בקצל הנכסף, העוף הנדיר החי ביערות הערפל האלה שבגבול פנמה-קוסטה ריקה. "לא", הם משיבים פה אחד.

בבוקר הגשם פוסק ואנחנו מקווים שאולי נזכה לראות קצלים ב"שביל הקצל", מסלול הליכה של כעשרה קילור מטרים מסרה טורס עד בוקטה, שהוא האטרקציה המרכזית של האזור. אולם תחזית מזג האוויר והבוק משנים לנו את התוכניות. "ככה מזג האוויר באזור הזה. יש כמה עונות ביום אחד", מסביר לי פליניו מונטנגרו המוביל סיורי צפרות באזור. אנחנו נוסעים רק כדי להתרשם מתחילתו של השביל. אפלולית היער מפתה אותנו ואנחנו צועדים בדרך רחבה. פליניו משמיע שריקות של קצל בתקווה למי שוך החוצה את אחד העופות הפלאיים המסתתרים בקניהם שבעצים. לאחר כמה מאות מטרים אנחנו נאלצים לשוב על

מלכות הרבעים של צ'יטרה
 בשמלות תחרה מסורתיות
 מחזמות לבמת החגיגות

בשל
הגיאוגרפיה
המתעתעת
של פנמה ניתן
ביום בהיר
ונדיר לראות
את פסגת הרי
הגעש משני
קצווי המדינה:
חוף האוקיינוס
השקט וחוף
הים הקריבי

על פני כ־1,500 דונמים. "אני גדלתי בחווה הזאת אצל משפחת קולינס", הוא מספר, "וגם עברתי במלון". אביו של סזאר היה מרדכי צפרות בבית ההאחה הקטן שהקימה איני גה, אשר הוגדל והורחב אחר כך על ידי בנה ג'ון. סזאר מסייר איתנו במדרונות הנושקים לשמורת וולקאן בארו (Volcán Barú), שנשקף מהם נוף עוצר נשימה. מעברו האחר של הר הגעש, משני צדי גבול קוסטה ריקה-פנמה נמצא פארק אמיסטאד (Amistad), אתר מורשת טבע של אונסקו. סזאר מביט בנופים ההרריים ומלטף את העלים הירוקים והגרגירים האדומים השמנמנים של שיחי הקפה, מסביר כיצד הקטיף נעשה בקפידה רבה על ידי עובדים עונתיים בני נובה-בוגלה. לבסוף הוא לוקח אותנו לחדר הקניינים לשיעור בבחירת פולי קפה. הקפה של פנמה, שמגיע במקור מאתיופיה, נחשב לאחד המשובחים בעולם. יצוא הקפה הפנמי אינו נמדד בכמות אלא במחירים שהוא גורף בשל מגוון אזורי המיקרו-אקלים הקיימים כאן, השי מירה על עקרונות אקולוגיים ועל סחר הוגן. אנחנו חוזרים למרכז המבקרים ומתכבדים בשתיית קפה משובח. אני מביטה סביב בחווה המשגשגת ומבקשת מסזאר לספר לי מדוע נאלצה משפחת קולינס לעזוב את מפעל חייה לפני שלוש שנים. "המשבר הכלכלי, ירידת המחיריים, השקעות... הוא משיב על הפרק הזה של הרומן הבלתי כתוב. אנחנו משוחחים על איננה, על ג'ון שניהל את החווה ועל ארבעה מאחיו. והשישי, אני שואלת? "הוא לא נראה מזמן", אומר סזאר.

בתחילת המאה שעברה. אביה הביט סביבו בהתפעלות כאשר הבין שזו ארץ אפשרויות, ושלה את אחיו לברוק את השטח בטרם יהגרו עם משפחותיהם. האה, כמו אירופים רבים שנמשכו אל הנופים ההרריים והאקלים הנוח של מחוז צ'יריקי, בא לכאן ופגש ברחוב אדם שנראה לו סקנדינבי. היה זה מישוהו ממשפחת ולנברג (של ראוול) ובעל מניות בבנק מקומי. ולנברג העסיק את הרוד, וכאשר זה ראה כי טוב הזמין את אחיו להצטרף. הם היו חרוצים ועסקיהם שגו. איננה התחנכה בפנימיות באירופה ובארצות הברית ונישאה לבחור אמריקני ממוצא אירי. שישה ילדים נולדו להם. אחד מהם, צ'רלס, הוא השף של המלון, והארוחה המ צוינת מעידה על כישוריו. "הוא נבחר לשף הטוב ביותר במרכז אמריקה", איננה מתגאה. צאצאיה האחרים נפוצו לכל עבר, כמה מהם בפנמה סיטי, אחרים מחוץ למדינה. אני מונה חמישה. על השישי היא לא אמרה דבר. אני מביטה באיננה כמהופנטת. "את מזכירה לי את אימא שלי", אני אומרת בהתנצלות. מאיפה היא? איננה שואלת. מברלין, אני אומרת. וכאן היא מגלה: גם אני ממשפחה יהודית מגרמניה, שהיגרה לשוודיה עם עליית הנאצים. "מה התוכנית שלך למחר?" שואלת איננה רגע לפני שאנחנו נפרדים. אני משיבה שנבקר בפניקה לרידה (Finca Lerida). היא מביטה בנו במבט קשה לפענחה. "הוא היה שלנו", היא אומרת בשקט. "40 שנה חיינו שם." סזאר קביירו פוגש אותנו בפניקה לרידה בבוקר שטוף שמש. אנו מטפסים אל מטעי הקפה של החווה המשתרעת

רבים מאבותיהם הגיעו לפנמה כדי לעבוד בתעלה והחליטו להישאר. בניהם מחוברים כיום למקום בנימי נפשם. כזו היא אטנה דה לנראו, שבחווה המשפחתית שלה התגלה אוצר מסוג אחר: רמו לזהותם של התושבים המקורי ריים של האזור. מבעד לרעמים בסככה באתר ברילס וולקן (Sitio Barriles Volcán) אטנה מסבירה לנו כיצד התגלו במקרה בחווה שרידי תרבות עלומה מלפני מאות שנים. היא מראה לנו בגאווה מאמר מגיליון פברואר 1950 של נשיונל ג'יאוגרפיק, המספר על החווה ועל גילי האבן שנתנו לתרבות, מחוסר רעיון יצירתי אחר, את שמה, תרבות החביות. אטנה מתמסרת עתה למיסוד קרן שתגן על הממצאים, כולל קבר פתוח הניצב ליד ביתה.

מסעות שורשים

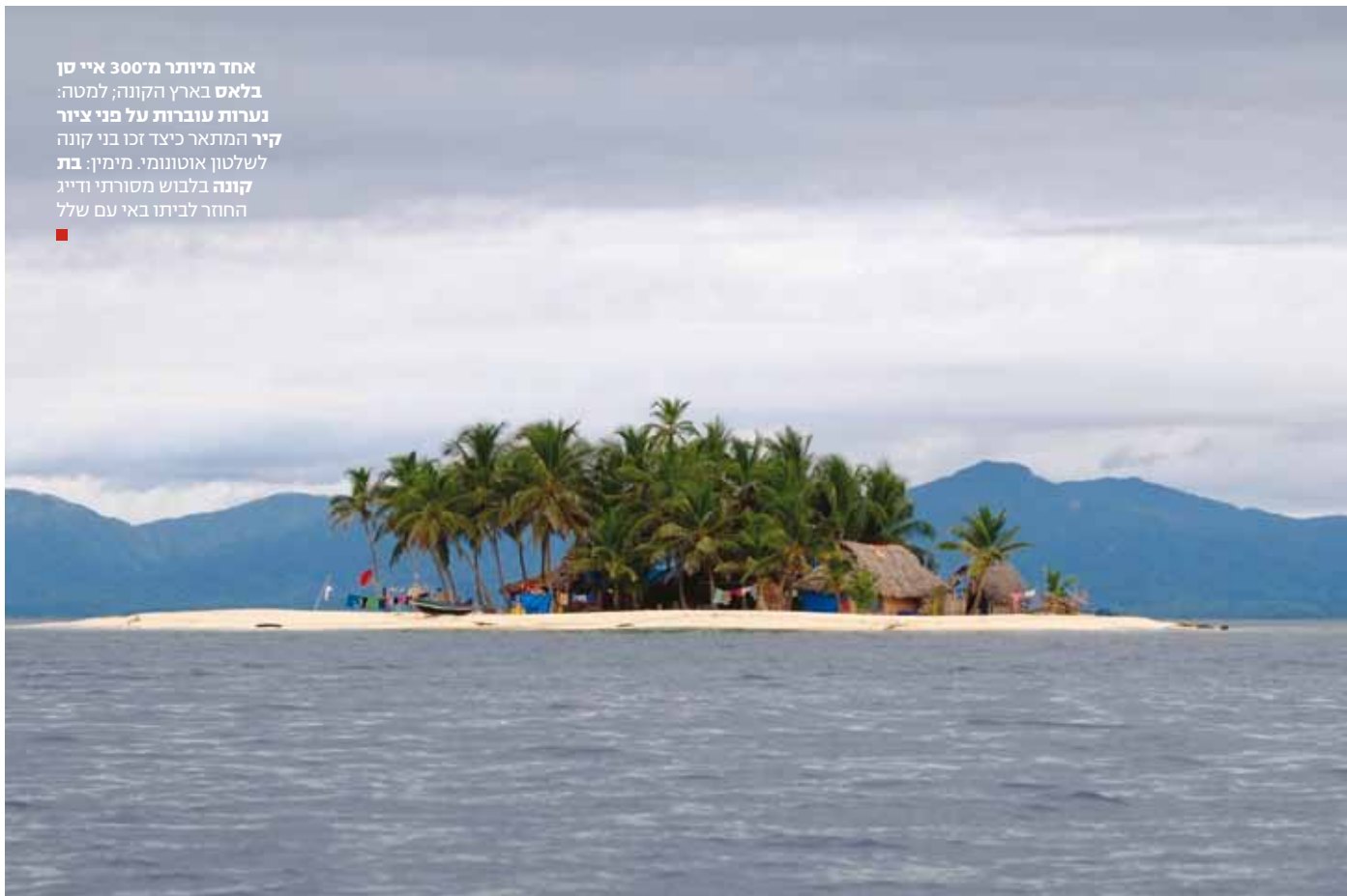
חייה של איננה קולינס הם רומן עב כרס, מסוג הרומינים ההיסטוריים המשתרעים על פני מאות עמודים וכמה דורות, רווי עליות ומורדות, שמחה ועצב, ויש בו אפילו נקודה יהודית. את איננה, בת 85, אנחנו פוגשים במלון פנמונטה (Panamonte) בעיירה בוקטה, שאליה הגענו עם שוך הסערה. המלון, אחד היפים שראיתי בחיי, שייך למי שפחתה של איננה. "מי לא עבר במלון שלנו", היא אומרת. "הנשיאים טדי רווולט וניקסון, השאה של איראן, השחקנית אינגריד ברגמן." בארוחת הערב איננה מספרת לנו את סיפוריה: אביה וידידה שטו משוודיה באוניית סוחר שעברה בתעלת פנמה

עקבותינו בטרם יחל המבול. אני עוזבת בצער, מעיפה מבט אחרון אחורה – אולי אראה פס צבעוני מבהיק. כל מטר רבוע של קרקע געשית פורייה בנוף שבו אנחנו חולפים מעובר באהבה. רוב התוצרת החקלאית של פנמה מגיעה מכאן, אך אף לא טרקטור אחד נראה בשדות. הטופר גרפיה התלולה מחייבת שכל העבודה תיעשה באופן ידני. רוב החוות שייכות למשפחות שנושאות שמות אירופיים.

פסגת הר הגעש בארו מסתתרת מאחורי עננים וערפילים; משמאל: פארק אמיסטאד בגבול פנמה-קוסטה ריקה; למטה: בני נובה-בוגלה עורכים חזרות לחגיגה

אחד מיותר מ-300 איי סן בלאס בארץ הקונה; למטה: נערות עוברות על פני ציור קיר המתאר כיצד זכו בני קונה לשלטון אוטונומי. מימין: בת קונה בלבוש מסורתי ודייג החחר לביתו באי עם שלל

שמכינים לנו ארוחת דגים שאך נשלחו מהים אנחנו מדי שרשים מעל שרטון חול אל האי השכן שבו גרה משפחה. קוקוס נופל לידנו בקול עמום, כלב נובח מתוך הבקתה וחזיר מחרחר בדיר קטן. כמה גברים חזרו זה עתה מהדיג עם שלל סרטנים ודגים.

למחרת ליל הסרטן אנחנו יוצאים לבקר את משפחתו של חילברטו בקהילה הגדולה ביותר, קרטי (Carti), בסרי גרופ (Sugdup), אי הסרטן. כ-68,000 בני קונה חיים ב-49 קהילות. תשע מהן בשטח היבשתי של הקונה וכל ה-40 הנר תרות באיים. עוד כ-20,000 היגרו לעיר, אך שומרים על קשרים הדוקים עם הבית, כפי שעושה חילברטו השב לכאן כמעט בכל סופשבוע, "כדי לאכול את האוכל של אימא". אמו של חילברטו, כמו נשים רבות בנות קונה, עדיין לובשת את הבגדים המסורתיים: הצאית צבעונית, חולצת "מולה" רקומה בעבודת יד, כיסוי ראש אדום ושרשרות חרוזים היוצרות מעין גרב על השוק. הגברים לבושים בגי דים מערביים, אך אין לטעות – זוהי חברה מטריארכאלית והכוח מצוי בידי הנשים. הצעירות אמנם כבר לבושות בג'ינס וגופיות, אך הן עדיין מקפידות על הטקסים המסורתיים של הקונה.

שיטוט בשבילי סוגרופ מביא אותנו אל המוזיאון הקטן של חוזה דלפינו דיוויס – חדר אחד עם רצפת עפר שבו הוא מנסה לשמר את מסורת הקונה במיצגים ובסיפורים. הוא שם בידי פסלון עץ הקרוי נוצ'ו (nucho). "כל אחד מבני קונה מחזיק כזה בביתו כדי שישמור עליו מפני שדים". בדרך חזרה למוזה אנחנו עוצרים במרכז הקהילה, מבנה עץ בעל תקרה גבוהה. בפנים יש ספסלים המסודרים בצורת ריבוע, ובמרכזו ארבעה ערסלים שבתוכם אנו מוצאים את לואיס מורופי ודיטו לופו – סגניו של ראש הקהילה. כך, אגב שכיבה בערסלים, הם מנהלים את השיחות הציבוריות. לא פלא שהם אינם רוצים שרבר ישתנה כאן באיים. אנחנו חוזרים לאי שלנו, לבקתה ולערסל שלנו, ותופי סים שעה של שלושה בטרם נחצה את המדינה בכיוון דרום, בחזרה אל האוקיינוס השקט. בעת שאני מביטה סביב אל הים הפתוח המקיף את האי, המצפן הפנימי שלי מתחיל להסתגל לתעוּעֵי המדינה הזאת ולמערבולת שיצרה התי-עלה במרכזה. ○

הצלם והכותבת היו אורחי משרד התיירות של פנמה

בקתה עם אי

הסרטן שמתחת למיטה מביט בי, מבוהל יותר ממני. עיי ניו בולטות מעל גוף שנראה כמו פיתה שהצמיחה צבתות אדומות. אני מחפשת מקל כדי להזיז אותו אל מחוץ לבי קתה אך ברגע שאני מסתובבת הוא מסתלק אל תוך אחד החורים ברצפת החול. אני נכנסת למיטה, חוששת מאורחים לא קרואים נוספים, אך רחש הרוח והגלים החודר מבעד לקירות הקש מרגיע אותי ואני צפה אל השינה.

אם באזורו יש יותר פסטיבלים מאשר ימים בשנה, הרי שכאן, באיי סן בלאס (San Blas), אוהבים להגיד שיש יותר איים מאשר ימים בשנה. באי הקטנטן איקו דוב (Icodub) שבו פגשתי בסרטן, יש רק מוזה, בית קפה וכעשרה בונגי לוסים. בסיור בסירה ראינו אי ששקנאי אחד עמד במרכזו ונופף בכנפיו במלוא קוטרו. איים צצים ונעלמים כאן מהר יותר מאשר אפשר לספור אותם, וכולם שייכים לבני קונה אשר נלחמו בתחילה המאה שעברה, וגם זכו, באוטונומיה על ארץ הקונה – קונה יאלה (Kuna Yala), המשתרעת על חוף הים הקריבי של פנמה ועל איי גן העדן האלה. בכל מקום אחר שהתברך באיים מושלמים כאלה נבנים מלונות נופש ומרכזי צלילה. אך הקונה רוצים שממלכתם תישאר נקייה מסממני תיירות המונית.

כדי להגיע לכאן הצינו את שרשרת ההרים המפרידה בין החוף הקריבי לאוקיינוס השקט בכביש שנשלל רק לפני שלוש שנים. הגשם והערפילים שליוו אותנו כל הדרך לא הבהילו את המדריך שלנו, חילברטו אלמנסיה, שהוא בן קונה. "כאשר יורד גשם בפנמה סיטי, בקונה יאלה השמש זורחת", אמר בכטחה בעוד אנחנו מיטלטלים בקטע מוצף של הכביש. ואכן, מהרגע שנגלה הים מבעד לעננים ועד שהגענו למעגן הסירות פסק הגשם לגמרי ורק אוויר קל ציעף את השמים הכחולים בעורנו מפליגים לעבר האיים. קהילות הקונה מרוכזות באיים הגדולים יותר ואילו באיים הקטנים, שברבים מהם יש רק בקתה אחת, משתכנת משפחה תרנית לכמה שבועות וגובה מכל תייר המבקר בה שני דולרים – תמורה קטנה לפיסת גן עדן של חול צחור, דקלים הממטירים אגוזי קוקוס ושקט אינסופי המופר רק מעת לעת על ידי סירת מנוע הנוסעת לאט כדי שלא להפוך את הרוגיות הקטנות.

אנחנו עוצרים לצהריים בבאנהדוב (Banedub). בעת

ראינו אי ששקנאי אחד עמד במרכזו ונופף בכנפיו במלוא קוטרו. איים צצים ונעלמים כאן מהר יותר מאשר אפשר לספור אותם, והם כולם שייכים לבני קונה